

Sõjaajalooteaduse tähtsus ja sellele esitatavad nõuded Clausevitzi järgi.*

Major Oskar Jalajas

Raskusepunkti ülekandmisega inimesele ja tema moraalsetele jõududele, omas sõjaajalooteadus erilise tähtsuse sõjateoorias. Sõja uurimiseks, ehk nagu ta ise ütleb kriitiliseks vaatlemiseks (*Betrachtung*) vajanes materjali, näiteid, kogemusi, mis laseksid tungida sõja reaalsesse olemusse, tema nõuetesse, olenevusse kaasaja ühiskondlikest tingimustest j.n.e. Siin osutus, et ei ole teist teaduslikku distsipliini peale sõjaajalooteaduse, mis haaraks kõik need küsimused eraldi ja nende omavahelises suhtumises laiemalt ja tõsisemalt. Hiljem näeme selle teaduse tähtsust sõjakunstile üldse. Praegu aga vaatleme, millise tähtsuse sõjaajaloole andis Clausevitz.

Oma koguteoses "*Sõjast*" (*Vom Kriege*) teise raamatu lõpupeatüki on Clausevitz pühendanud sõjaajaloole. Lhk. 117. ütleb ta: "Ajalooolised näited selgitavad täielikult asja. Nad on parimateks tõestusteks teadmistes, mis tuginevad katsetele. Teadmised aga, mis aluseks sõjakunstile, kuuluvad vaidlematult katsetel põhjenevate liiki."

Sõjaajaloooliste näidete kasutamise võimalused liigitab ta nelja liiki: 1) Autori mõtte kehastamine, mis võib jääda abstraktsel käsitlusel arusaamatuks üldse ehk võidakse saada aru valesti. Näite abil sammuvad autor ja lugeja käsikäes. 2) Ajalooline näide sisaldab hulk peensusi, millised ei mahu üldiselt väljendatud mõtetesse; selles peituvatki praktika erinevus teooriast. 3) Ajalooolisi näiteid võib tuua öeldu kinnitamiseks. See on küllaldane kõigil neil juhusel, kus tahame väita teatavate nähtuste olemasolu võimalust üldse või teatud põhjuste vastutegevust. 4) Ajalooolise sündmuse põhjaliku uurimisega ja sarnaste sündmuste võrdluse abil tuua välja tõestatud õpised.

Kahel esimesel juhusel on küllalt vaid sündmuse meeldetuletusest autori poolt. Ajalooline täpsus on siin kõrvaline asi, sest ka väljamõeldud näitega tabatakse eesmärki — autori mõtte illustratsiooni, kuid ajaloolised näited on mõjuvamad, sest nende abil selgitatav vaade jääb lähemale tegelikule elule.

Kolmandal juhusel on küllalt vastuvaidlematu fakti ettetoomisest.

Kui aga ajalooline näide peab andma mingi õpise, siis on vaja käsitleda teda kõigis tema peensustes. Lugeja või kuulaja silmade ette on vaja nii öelda uuesti esile manada kogu tema suuruses möödunud sündmus. Õpise usutatavus ja tõelikkus oleneb sellest, kuivõrt meie sündmuse kirjeldus lähenes tõe. Kui meil puudub selleks materjal, kui pole täpsaid andmeid üksiku nähtuse või fakti kohta, siis peame baseeruma hulgalistele nähtustele eeldusega, et need kogusummas avastavad ajaloolise tõe.

Siin püstitab tema juba ajaloole tõsised nõuded. Ajalooolised näited peavad meile teada olema kuni peensusteni, ainult siis võivad nad meile anda väärtuslikke tulemusi. Teiseks ütleb ta, et faktide arv võib mõnikord asetada fakti täpsuse, kuid seda ainult siis, kui hulgaliste nähtuste vaatlemisel selgub nõuetav peensus ja täpsus. Järelkult on siin tarvilik faktide igakülgne põhjalik analüüs, mis toob nende identiteedi ja erisuste tundmisele.

Ta näitab ühtlasi ka hulgaliste nähtuste kasutamise hädaohule: „kuigi ei saa eitada, et see viis on hädaohtlik ja viib sageli kuritarvidustele. Selle asemel, et põhjalikult läbi töötada ühte vastavat sündmust, rahunetakse sellega, et kergelt

* *Sõdur* 1932 nr. 5/6 lk. 125 – 128.

puudutakse näilisena tõestusena kolme-nelja. Selline kerge käsitusviis midagi ei tõesta. Säärastele õhusõltuvatele näidetele on võimalik vastu seada sama arv teisi õhusõltuvaid näiteid ja järeldus — on null." Selliste pealiskaudsete näidete kasutamine ei suutvat veenda ka lugejat milleski, ka sel korral, kui ta ei ole küllalt tuttav ajaloolise näitega, kuid peapuhe peituvat selles, et autor ise ei uuri sündmusi nõuetava põhjalikkusega ja sel puhul on arusaadav, et pealiskaudne ja kergemeelne ajalooliste faktide käsitlemine viib sadadele valedele vaadetele ja teoreetilisele projektomaaniale. Seda ei juhtuks, kui autor peaks tõestama, et tema poolt ajaloo väljatoodud väide on sündmuste suhtumiste vastuvaidlematu tulemus.

Järelikult nõuab Clausevitz tõsist suhtumist sõjaajaloolistele näidetele. Faktide kirjeldamisel peab olema täpsus esikohal. Sõjateadlane võib oma teooria rajada vaid täpsatele möödunud kogemustele. Siit jõuab tema ühelt poolt ajalooliste sündmuste kriitikalise uurimise vajadusele ja teiselt poolt ajaloo sündmuste vaatlemisele ruumis ja ajas. Tunnistades ajaloolise perspektiivi vajadust, nõuab ta üldjoontes vana ajajärgu tundmist, kuid et tol ajal ühiskondlikud tingimused, sõdade iseloomud ja võitlusevahendid olid hoopis teised ja et vanas ajajärgus on raske kindlaks teha nõuetavaid üksikasju, loeb ta küllaldaseks piirduda vähema uurimisbaasiga, s. o. ajajärguga, kus ühiskondlikud ja võistluse tingimused enam sarnanevad käesoleva ajajärgu tingimustele. Ta ütleb: „Mida kaugemale süveneme mineviku üksikasjadesse, seda kaugemale eemaldume üksikasjadest, seda vähem leiame näiteid ja teaduslikke kogemusi kaugetes vanaaja epohhides, sest meie ei suuda küllaldaselt aru saada toleaegetest sündmustest, aga sealt juhuslikult teada olevat ei või meie kasutada meieaja muudetud tingimuste juures." Oma ajajärgu uurijatel arvab ta küllaldaseks piirduda sõdadega Austria trooni eest, sest relvastus olnud seal üldjoontes sarnane kaasajale.

Sellega tõstis Clausevitz ajaloo kriitikalise uurimise esikohale, ta ühtlasi määras ära ajaloolise uurimise piiri ajas ja lähtepunkti, nimelt, et i g a t n ä h t u s t t u l e b v a a d e l d a t e m a a j a j ä r g u ü h i s k o n d l i k k u d e t i n g i m u s t e t e r v i k u s . S e d a v i i m a s t v ä i d e t v ö i k s i m e t ö l g i t s e d a n i i , e t i g a l a j a j ä r g u l o n o m a a j a l u g u j a e t t e m a s t a r u s a a d a , o n v a j a a s u d a s a m a a j a j ä r g u v a a t e p u n k t i l e .

Sõjateooria püstitamise võimalused ja piirid Clausevitzi järgi.

Asudes oma teises raamatus sõjateooria ülesseadmisele, tõmbab Clausevitz kindlad piirid sõjakunsti teooriale. Tema arvates peab teooria selgitama ratsionaalse side eesmärgi ja vahendite vahel. Ta peab kasvatama tulevase juhi vaimu, või õigemini, juhtima tema iseõppimist. Ta peab toimima samuti kui tark pedagoog, kes juhib ja aitab arendada oma õpilase mõtlemist, ilma et ta teda juhiks kogu eluaeg. Sellega annab Clausevitz teooriale vaid ettevalmistava tähtsuse vastandina dogmaatikutele, kel teooria oli juhtiva tähtsusega. Teooria peab kujundama kindla sõjalise ilmavaate, sest:

“m i d a g i p o l e i l m a s n i i t ä h t i s , k u i s e l l e v a a t e p u n k t i s e l g i t a m i n e , k u s t v a a d e l d a j a h i n n a t a s ü n d m u s t e k ä i k u , k u i d a s n e i d k ü s i m u s i l i i g i t a d a j a m i l l i s e i d a r v e s t a d a , s e s t a i n u l t ü h e s t v a a t e p u n k t i s t v ö i b s a a d a a r u s ü n d m u s t e i g a k ü l g s u s e s t j a

ainult üks vaatepunkt võib meid hoida vasturääkivustest." Teooria teise tähtsa ülesande leiab tema mõistete kindlaksmääramises. "Teooria täidab oma ülesande peajoontes: kui ta harutades sõjasse kuuluvat, täpsalt piirab tolle, mis esimesel vaatel näib olevat üks ja läheb segi, kui ta täpsalt määrab ära käsituses olevate vahendite omadused ja nende tegevuste tõenäolised järeldused; kui ta määrab selgelt eesmärkide iseloomu ja toob sõjanähtuste uurimisesse mõistliku kriitika. Selline teooria on usaldavaks juhiks tegelasele, kes soovib õppida sõda raamatust; ta valgustab temale ise tee, kergendab tema samme, kasvatab tema hinnangu võimet ja hoiab teda kaldumast kõrvalistele teedele." Clausevitz eitab sõjakunsti muutmatute seaduste olemasolu. Tema ütleb, et: "Juba sõja loomult ei ole võimalik luua tema jaoks teaduslikku ehitust, tuge tegelasele igaks juhtumiks. Igal neil juhtumitel, kus tegelasel tuleb toetuda vaid omale talendile, osutuks ta väljaspool teaduslikku tuge ja vasturääkivuses sellega." Siiski ei ole, tema arvates, ülaltoodu täielikul määral maksev sõjas igas juhtimisastmes. Näiteks taktikas, mis tema järgi "oskus (kunst) kasutada sõjavägesid lahingus", on eesmärgid ja võitlusevahendid konkreetsemad, andmed täpsamad, esikohal füüsiline võitlus, arvestatav maastik, päeva aeg, ilmastik, mis kõik kogusummas võimaldavad luua teataval määral taktika teooria. Strateegia, kui oskus kasutada lahinguid sõja eesmärgi saavutamiseks — jätab vähe võimalusi teooria püstitamiseks.

Sellistel puhkudel aga, kus ei ole võimalik üles seada igaks juhtumiks kõlbavaid seadusi, jäävat teoorial veel teine võimalus asjale kasulik olla ja nimelt: konkreetsete sündmuste laiaulatuslik kriitikaline vaatlemine. See analüütiline uurimus toovad asjaga lähida tutvumise. Kui uurimisele alistatavalt läbielatu, sõdade ajalood, viivat uurimus asja enese omamisele. Kuivõrt kriitiline vaatlemine saavutavat viimase, sedavõrt muutuvat ta objektiivsest teadmisesest subjektiivseks oskuseks.

Teooria pöördub kogemustele ja vaatleb kombinatsioone, mis sõjaajaloos tegelikult juhtunud ja alles hoidud.

Oma teose lhk. 124. läheb ta veel kaugemale. Ta ütleb: "Suurim teene oleks sel, kes oskaks õpetada sõjapidamist vaid ainult ajalooliste näidete varal."

Tunnustades, et selline uurimine võib olla vaid inimese eluaja töö, ütleb ta: "Las valmistub ette sellele heale teole, nagu kaugele reisule see, kes tunneb end selleks kutsutud olevat. Las ohverdab ta aja ja ärgu kartku vaeva. Ärgu kartku ta maapealset võimu ega väge, las tõuseb ta kõrgemale isiklikust auahnusest ja valehäbist; las ta prantsuse koodeksi juhtlause järgi ütleb: "Tõde, vaid tõde, kõike tõde."

Sellega tõstis Clausevitz sõjaajaloo sõjakunsti teooria aluseks, põhimaterjaliks, mille uurimine ja kaalutlemine toob uurija ainukesele võimalikule sõjakunsti tundmisele — oskusele.

Oma defiinivas osas saavutas Clausevitz tagajärgi, mis püsima jäänud seni. Tunnustades Napoleoni purustusestrateegia küll "sõja hingeks",* kuid seal juures väidab ta: kui sõja eesmärgi ja sõjapidamisvahendite vahel pole kokkukõla, viib see tingimata kaotusele. Siit kujunes temal laialine arusaamine tuleviku sõjast, mida ei saa lõpetada ühe hoobiga, siit kujunesid temal sõja piiratud eesmärgid vastavalt olemasolevatele ressursidele, siit jagunes temal sõda üksikuteks operatsioonideks, mis pidi kokkukõlastama operatsiooni reaalse kindlustamisega ja siit kujunesid temal pealetungi ja kaitsesõja

* A. Svetšin. "Evoljutsija voennogo iskusstva" I köide, lhk. 225.

vajadused vastavalt oma jõudude ja võitlusvahendite valmisolekule.

Clausevitzi asja igakülgne vaatlemine, dialektiline uurimisviis ja laialine uurimisbaas tõi Clausevitzi veendumusele, et igal sõjal on omad omapärasused, mis tingitud kaasaja ühiskondlikest tingimustest. Siit astus ta loogiliselt edasi, et kui tahame õieti tabada tulevikusõja iseloomu, peame silmad hoidma lahti kaasaja ühiskondlikele, nähtustele, arvestama riigi ja riikide välis-, sisepoliitilisi ja majanduslikke olukordi ja neid võrdlema möödunud kogemustega. Tema nõuab elavat orienteerumist päevaküsimustes, kuid ühtlasi ka orienteerumist ühiskonnas maksvates tendentsides. Et seda saavutada, et talitada lahtiste silmadega oma ümbruses, tunnustab ta ajaloolise perspektiivi, ajalooliste sündmuste ülevaate vajadust ja seda teatud kindlalt vaatepunktilt.

Kui nüüd teeme lühikese kokkuvõtte Clausevitzi teooriast, võime öelda, et tema rajas oma teooria vaid sõja reaololudele. Asetades sõja ühiskondlikkude nähtuste hulka, tunnistab ta siin põhijoontes tarvilikuks ühiskonnateaduse uurimisviisi: üksiku nähtuse analüüsi ja tõe selgitamise hulgaliste nähtuste vaatluse abil. Arvestades sõja loomust, kus sündmused arenevad eri õhkkonnas, hädaohus ja kumbagi poole, ebatäpsas olukorras, näitab ära need raskused ja hädaohud, mis seotud statistilise meetodi käsitlemisega sõjateaduses. Asetades raskusepunkti inimesele ja tema moraale ja arvestades sõja ja lahinguandmete ebatäpsust, jõuab ta otsusele (vastandina dogmaatikutele), et võimata on püstitada sõdade jaoks igavesi seadusi. Võimalik on vaid sõjasündmuste hoolikas ja kriitiline vaatlemine, hinnang ja nende igakülgne kaalutlus, mis toob uurija lõppude lõpuks sõjaga ja tema nõuetega tutvumisele ja viimaks teatavale oskusele. Clausevitzi teooria ülesanne on: selgitada side eesmärgi ja vahendite vahel, suunata tulevast juhti iseõppimises, soetada temale kindel ilmavaade ja defineerida mõisted. Siiski taktikas, kus andmed konkreetsemad, on teooria püstitamise võimalused olemas, strateegias aga peab teooria taganema sõjaajaloo kaudu omatavate oskuste ees.

Clausevitzi teooria eemaldub sedavõrt igasugusest šabloonist, et ta jätab küsimuse nagu lahtiseks. Tema sõjateooria seisab vaatlemises ja kaalutlemises (*Betrachtung*) ja selle jaoks õige vaatepunkti leidmises. Selles vabaduse jätmises uurijale nägi Schiften Clausevitzi tähtsamat teene.

Clausevitzi teooria suurus ja ajaloolise voolu tekkimise alused sõjateoorias.

Nüüd vaatame, millised olid need eeltingimised ajaloolise voolu tekkimiseks sõjateoorias? Millised olid need ühiskondlikud alused, mis tõid Clausevitzi sellele mõttekäigule.

Saksamaal tõusis XVIII sajandil suur mõtteteadlane Immanuel Kant (1724—1804). Kant ütles, et "ei ole asja eneses" (*Ding an sich*), vaid kogemustel põhinev nähtuste tunnetamine. Puhas mõistus saab positiivseks vaid praktikas. Teiseks tema õpetuse peapunktiks oli moraali tunnustamine. Kanti järeltulijad, ehk niinimetatud saksa idealistliku filosoofia loojad olid

Fichte ja Hegel. Nende järgi on abstraktne mõtlemine alati sisuta ja väärtusetu. Vaid konkreetsuses peitub tõde. See konkreetsus on antud meile ajaloolises protsessis. Kõik ajalooline on otstarbekohane. Ta tekib tarvilikkude

seaduste järeldusel. Need seadused pole mitte tühjad abstraktsused, vaid neid kehastavad meid ümbritsevad nähtused. Need seadused on meid ümbritsevate nähtuste oluline osa, Hegel oma "*Phänomenologie des Geistes*" ütleb: "Mineviku surnuaed on käesoleva aja lõpmatu sisu allikas."

Clausevitzi teooria oli Napoleoni sõjakäikudest tingitud Saksa rahvusliku tõusu saadus.

Kahjuks ei suutnud Clausevitzi järeltulijad tõusta temast arusaamisele. Ka tema enese kodumaal, s. o. Saksamaal ei suudetud teda täiel määral mõista. Ainult Maailmasõda juhtis uuesti üldise tähelepanu Clausevitzi teooria suurusele, näitas selle elujõulikkuse ja nüüd ei ole enam riiki, kus ei tunnustata tema põhimõtteid suuremal või vähemal määral.

Clausevitz sai ajaloolise ja ühtlasi ka eksperimentaal-loogilise voolu isaks sõjateoorias. Õieti vähe on suutnud tema teooriale juurde lisada järgnev aastasada.

Kui tuletame meelde prantsuse valgustuseajajärgu õpetust, mis eitab ajalooliste nähtuste otstarbekust, milles kõikvõimas mõistus pidi juhtima ühiskondliku ja üksiku elu mõistlikku vormi ja asetame siia kõrvale saksa idealistliku filosoofia, mis väidab, et kõik ajalooline on otstarbekas ja sünnib iseenesest ajaloos maksvate seaduste järeldusel, et mineviku tundmine on käesoleva arusaamise pant, et kõik abstraktselt vormuleeritud mõtted, reeglid, üldistused on tühjad, mõttetud nii kaua kuni meie ei näita, kust oleme võtnud ta sisu ja kuidas oleme jõudnud selle mõtteni, siis taipame, kust saabusid sõjanduse dogmaatikud ja ajaloolased. Nad olid oma aja lapsed.

Prantsuse valgustuseajajärk lõi sõjanduse dogmaatikud, Saksa idealistlik filosoofia — ajaloolise kooli.